

Revus

Journal for Constitutional Theory and Philosophy of
Law / Revija za ustavno teorijo in filozofijo prava

1 | 2003

**Izkušnje (slovenske) preteklosti in pogled v (evropsko)
prihodnost**

Pojmovni, tranzicijski in javnomnenjski vidik ustavnih pravic

Notional, Transitional and Public Opinion Aspects of Constitutional Rights

Albin Igličar

Electronic version

URL: <http://journals.openedition.org/revus/1489>

DOI: 10.4000/revus.1489

ISSN: 1855-7112

Publisher

Klub Revus

Printed version

Date of publication: 1 janvier 2003

Number of pages: 94-109

ISSN: 1581-7652

Electronic reference

Albin Igličar, « Pojmovni, tranzicijski in javnomnenjski vidik ustavnih pravic », *Revus* [Spletna izdaja],
1 | 2003, Datum spletne objave: 20 juin 2013, ogled: 01 mai 2019. URL : [http://
journals.openedition.org/revus/1489](http://journals.openedition.org/revus/1489) ; DOI : 10.4000/revus.1489

All rights reserved

poudarjeni segmenti pravne kulture

REVUS

Albin Igličar

Pojmovni, tranzicijski in javnomnenjski vidiki ustavnih pravic

1. Specifičnost termina "ustavne pravice" oz. "človekove pravice"

Pomen izraza "človekove pravice" mora biti gotovo še drugačen kot zgolj njegovo dobesedno razumevanje, saj so navsezadnje vse pravice le pravice človeka kot fizične osebe ali pravice različnih oblik združevanja ljudi (pravne osebe). Živali, rastline in stvari v anorganski narodi pač nimajo pravic, saj niso pravni subjekti oz. nosilci pravne sposobnosti; s tem v zvezi lahko govorimo samo o človekovih dolžnostih in pravnih razmerjih, ki jih imamo ljudje do predmetov in pojavov t. i. žive in nežive prirode.

Pojem "človekove pravice" mora torej imeti drugačno konotacijo; zlasti pravna razlaga naj bi pokazala na specifično človekovih pravic v primerjavi z drugimi vrstami pravic v pravnem sistemu. Izpostavljeni problem ni izmišljen, saj npr. pri uporabi navedenih terminov Zakon o varuhu človekovih pravic ni dosleden in govori včasih samo o "človekovih pravicah", drugič o "človekovih pravicah in temeljnih svoboščinah", tretjič pa zopet o "človekovih pravicah ali temeljnih svoboščinah" (Pavčnik, 1999: 35). Pri razpravljanju o teh vprašanih pogosto govorimo še o "ustavnih pravicah", o "ustavnih pravicah in dolžnostih", o "ustavnih pravicah oz. svoboščinah", o "temeljnih pravicah" ipd.

Zaradi potrebe po preglednosti in sistematičnosti torej ne moremo kar vseh pravic v pravnem sistemu označiti za človekove pravice. Človekove pravice se po nekaterih značilnostih razlikujejo od drugih vrst pravic. Specifične značilnosti človekovih pravic so zlasti njihova univerzalnost, njihova moralna veljava ter njihova fundamentalna, prioriteta in abstraktna narava (Alexy, 1998: 246).

Univerzalnost človekovih pravic se kaže tako pri nosilcih kot pri naslovnikih teh pravic. Nosilec je vsak človek, s tem da je takoj treba poseči po biološki opredelitvi človeka in začetka njegovega nastanka. Tako npr. že pri izhodiščni pravici do življenja nastane vprašanje o razmerju te pravice glede na pravico do splava (Pavčnik, 1999: 25, Teršek, 2001). Nadalje je nosilec teh pravic posamezen človek, ne pa različne skupnosti, združbe ali države. Na strani naslovnikov se ugotavlja, da učinkujejo človekove pravice "erga omnes". To so torej pravice vsakogar zoper vse, vendar je treba v procesu uresničevanja teh pravic razlikovati med absolutnimi in relativnimi človekovimi pravicami. Če so namreč nosilci človekovih pravic vsi ljudje, pa naslovniki niso nujno vsi pravni subjekti. Nekatere človekove pravice učinkujejo le proti določenim ljudem (pravice otroka do njegovih staršev) ali skupnostim (volilna pravica le do države, katere državljan je posameznik). Ne nazadnje je univerzalnost izkazana tudi z mednarodnim in s svetovnim

nivojem formuliranja in deklariranja teh pravic (npr. Univerzalna deklaracija človekovih pravic, OZN, 1948). Danes in tu ima ta vidik univerzalnosti precejšen evropocentristični naboj.

Evropocentristična orientacija človekovih pravic se kaže še posebej v moralni vsebini in veljavnosti teh pravic, ki so determinirane najprej in predvsem z vrednotami zahodnoevropske civilizacije. Moralna vsebina človekovih pravic je predhodnica njihove pravne institucionalizacije. Ta vsebina potem nudi podlago za ponotranjenje (internalizacijo) človekovih pravic ter osnovo njihove dejanske veljavnosti. Zato naj bi se človekove pravice ne manifestirale le v zunanjem vedenju in ravnanju ljudi, ampak naj bi bilo človekovo zunanje družbeno delovanje na tem področju enostavna posledica njegovih notranjih vrednotnih odločitev. V smislu Kantovega kategoričnega imperativa se tako človekove pravice nahajajo v sferi morale, z institucionalizacijo v pozitivnem pravu pa postanejo kriterij legitimnosti celotnega pravnega sistema. Skozi pozitivizacijo človekovih pravic se pojavlja pravo kot minimum morale.

Nadaljnja konstitutivna lastnost človekovih pravic je njihova fundamentalna narava. Te pravice namreč varujejo osnovne potrebe človekovega obstoja in interese, ki odražajo te eksistenčne potrebe. Človekove pravice torej izhajajo iz temeljnih splošnih družbenih interesov, tj. iz interesov celotne globalne družbe (Igličar, 1997: 74). Interes je fundamentalen, kadar bi njegova nezadovoljitev povzročila smrt ali nepopravljivo škodo za obstoj človeka. Zato pravice, ki varujejo fundamentalne interese, zagotavljajo tudi minimalno stopnjo pravičnosti.¹ Ta vrednota je položena v samo jedro človekovih pravic, ki pa se lahko potem, glede na različne zgodovinske in politične družbene razmere, iz tega jedra tudi širijo.

Prioritetna narava človekovih pravic se izraža v njihovi vlogi merila za presojanje legitimnosti pozitivnega prava.² Pozitivno pravo, ki ne upošteva človekovih pravic in uzakonja njihovo nespoštovanje, je (vsebinsko gledano) nepravilno oz. nepravilno pravo.³ Takšna metapravna funkcija povezuje človekove pravice z naravnopravnimi izhodišči in materialnimi pravnimi viri, saj jih lahko štejemo za determinante formalnih pravnih virov (Pavčnik, 1999: 26).

Človekove pravice označuje še visoka stopnja abstraktnosti in splošnosti. To velja tako glede različnih dejanskih stanov kot glede vnaprej nedoločnenega števila ljudi, ki so nosilci teh pravic. To zadeva tudi omejitve človekovih pravic, saj je določena posameznikova pravica omejena samo z enakimi pravicami drugega posameznika. Abstraktnost je najvišja, kadar se človekove pravice pojavljajo v podobi pravnih vrednot. Na nivoju deklaracij in mednarodnih paktov je abstraktnost že nižja, ker nastopajo ti akti v konkretnih zgodovinskih in političnih okoliščinah (Alexy, 1998: 254). Še nižja raven abstraktnosti se pojavlja v ustavnih določbah o človekovih pravicah in temeljnih svoboščinah, čeprav je tudi na ustavnem nivoju še vedno največkrat uporabljena tehnika načelnega normiranja, ki zahteva njihovo nadaljnjo zakonsko razčlenitev.

K bistvu človekovih pravic spadajo tudi človekove dolžnosti (Teršek, 2003: 18). Ta pol pravnih razmerij je v nekaterih drugih civilizacijah, zlasti afriškega in azijskega območja, veliko bolj prisoten kot v evropski civilizaciji. Tako npr. afriška prava skoraj ne poznajo pravic, ki so povezane s posamezniki, temveč je dan poudarek na posameznikove dolžnosti (David, Grasmann, 1999: 511). V zadnjem času pa se tudi v evropsko-ameriškem svetu oživlja zavest, da ni pravic brez dolžnosti. Zato je ob petdeseti obletnici Univerzalne deklaracije človekovih pravic skupina strokovnjakov in bivših vidnih politikov (Inter Action Council) pripravila Univerzalno deklaracijo o človekovih dolžnostih. Pri tem je

izhajala iz potrebe po uravnoteženju človekove svobode z njegovimi obveznostmi.

Deklaracija o človekovih dolžnostih v 19 členih opredeljuje dolžnosti, ki naj zagotavljajo humanost in spoštovanje življenja, pravičnost in solidarnost, resnicoljubnost in tolerantnost ter vzajemno spoštovanje. Izhodišča teh dolžnosti ležijo v spoznanjih velikih osebnosti, kot je bil npr. Mahatma Gandhi, ki je opozoril na "sedem socialnih grehov", kamor prišteva politiko brez načel, trgovino brez morale, bogastvo brez dela, izobrazbo brez značaja, znanost brez humanosti, zabavo brez vesti in želje brez žrtev. V izogib takšnim pojavom je treba zato tudi človekove pravice vedno udejanjati ob upoštevanju človekovih dolžnosti.

Te predpostavke upošteva tudi Evropska konvencija o varstvu človekovih pravic in temeljnih svoboščin, katere prvotno besedilo je bilo podpisano 4. novembra 1950. leta v Rimu in ratificirano (skupaj s kasnejšimi protokoli) v Sloveniji leta 1994 (Ur. l. RS MP 33/94). Navedeni pravni akt izhaja iz spoznanja, da vladavina prava najbolj učinkovito preprečuje zlorabe oblasti in učinkovito zagotavlja uveljavljanje temeljnih vrednot človeške (zahodnoevropske) civilizacije (Zupančič, 2000). Odločilno za navedeno konvencijo je vzpostavljen mehanizem, ki skrbi za njeno izvrševanje v praksi. To je postopek pred Evropskim sodiščem za človekove pravice v Strasbourgu.

Omenjeno sodišče s denarnim kaznovanjem in moralnim stigmatiziranjem države, ki krši pravice, določene s konvencijo, ter z analiziranjem nacionalne zakonodaje (Teršek, 2000) omogoča oživljanje pravnih norm v dejanski praksi. To njegovo vlogo krepi tudi dejstvo, da se države sodbam Evropskega sodišča za človekove pravice brez ugovora podrejujejo (Zupančič, 2000). Seveda pa omenjeno sodišče vstopi v proces razreševanja nekega konflikta med državo in njenim državljanom šele, ko so izčrpana vsa pravna sredstva pred domačimi sodišči in kadar je zatrjevana kršitev pravic, ki jih vsebuje (tudi) konvencija. V Sloveniji to pomeni, da mora pritožnik vložiti tudi pritožbo na Ustavno sodišče Republike Slovenije, razen v primeru kršitve pravice do "sojenja v razumnem roku", do katere ni prišlo pred Vrhovnim sodiščem (6. čl. EKČPTS). S takšno ureditvijo je ustvarjen v javnem mnenju oz. nacionalni pravni zavesti občutek, da obstaja najvišji sodnik, ki dokončno presodi, če je bilo spoštovano ali kršeno neko vnaprej postavljeno pravno pravilo.⁴

Ta vidik pravne zavesti je v zadnjem času zašel deloma celo v napačno smer, saj se državljanji v članicah Sveta Evrope pritožujejo tudi v povsem minornih zadevah ali v zadevah, kjer je pritožba že na prvi pogled neutemeljena, kot poudarja eden od sodnikov Evropskega sodišča za človekove pravice (Ferrari Bravo). Tudi strasbourško sodišče se torej sooča z zelo velikim številom pritožb; letno jih je že prek 10.000, konec leta 2000 pa je bilo že 16.000 nerešenih zadev. Zato so vse glasnejši predlogi, naj bi Evropsko sodišče za človekove pravice odločalo le o pomembnih pravnih zadevah, tako da ne bi bilo obremenjeno z majhnimi zadevami oz. zelo nizkimi odškodninskimi zahtevki s t. i. ponavljajočimi zadevami ali s političnimi zadevami, kot je zasedba Cipra ali Natovo bombardiranje poslopja RTV Srbije v Beogradu leta 1999 (Ferrari Bravo). Potem bi se to sodišče lahko poglobilo v pomembne primere in bi njegove sodbe imele še vplivnejšo deklaratorno in precedenčno naravo.⁵

2. Javno mnenje o človekovih pravicah

Ideja o človekovih pravicah je postala del množične zavesti v XIX. stoletju. Kasnejša univerzalizacija človekovih pravic je bila sprva pogojena z njihovo vedno večjo splošnostjo in s tem revnejšo vsebino.⁶ Danes se s takšno ugotovitvijo ne moremo več strinjati, saj deluje cela vrsta mednarodnih institucij, ki odločajo na osnovi mednarodnih

paktov.⁷ Vsaj za evropski pravno-kulturni prostor oz. za države članice Sveta Evrope je treba reči, da je delovanje Mednarodnega sodišča za človekove pravice v Strasbourgu na temelju Evropske konvencije o človekovih pravicah z dopolnilnimi protokoli, ob njegovih odločbah⁸, zelo konkretno in razčlenjeno. Tu res ne gre več le za splošne deklaracije in zgolj moralno obsojanje kršilcev pravic, temveč za pravno precizno odločanje v posamičnih primerih.

Povečan pomen človekovih pravic in zavest o možnih poteh za njihovo varstvo pred domačimi in mednarodnimi institucijami sta se močno zasidrala tudi v javnem mnenju. V javnosti moderne dobe postanejo človekove pravice posebna vrednota. Seveda se je ta vrednota utrjevala in širila skozi 200-letni razvoj zahodnoevropske demokracije. Na evropskem vzhodu pa so se človekove pravice uveljavljale s faznim zamikom nekaj desetletij, potem pa je bil v t. i. realnem socializmu človekovim pravicam dan negativni predznak "boržnaznih pravic". V procesih razgrajevanja socializma je geslo o spoštovanju človekovih pravic postalo ideološko orožje socialnih sil, ki so zahtevale politične spremembe. Po izpeljanih političnih premikih in vračanju k zahodnoevropski demokraciji se sicer kažejo v nekdanjih socialističnih državah velike težave pri udejanjanju tega gesla⁹, vendar so tudi v tem delu sveta človekove pravice ideal, zapisan v njihovih ustavah¹⁰.

Spoštovanje ustavnih pravic postane ob načelih pluralizma in delitve oblasti bistvena sestavina pravne države. S tem so človekove pravice prav tako nepogrešljiv element vrednostnega sistema večine prebivalstva današnjih evropskih in ameriških držav. Takšno lastnost družbenega ideala dobijo človekove pravice v javnem mnenju kot "izrazu mnenj, stališč in razpoloženja javnosti o vprašanih občega interesa"¹¹.

Pri rabi pojma "javno mnenje" je treba biti zelo previden. Pogosto se namreč javno mnenje enostavno izenačuje z aritmetičnim seštevkom individualnih mnenj, kot jih ugotovimo z anketnim povpraševanjem. V teh primerih pa ne gre toliko za intelektualna mnenja posameznikov kot za vrednostna stališča. Predmet empiričnega raziskovanja namreč niso javno izražena mnenja, saj je vsakemu respondentu pri anketiranju celo zagotovljena anonimnost. Zato pojem javnega mnenja zajema predvsem individualna mnenja o javnih zadevah in šele zelo podrejeno tudi mnenje, ki ga izraža javnost, oz. individualno mnenje, ki bi bilo javno izraženo. Vsebina javnega mnenja torej v prvi vrsti odraža stališča respondentov in "družbeno klimo", ki nastane ob kakem pomembnem družbenem pojavu (Splichal, 1994: 18).

Na zavestno izraženo razpoloženje do družbenih procesov, ki prizadevajo večino članov globalne družbe, imajo danes dominantni vpliv množični mediji. Delovanje tiska, radia in predvsem televizije je seveda pogojeno s površnim seznanjanjem ter čustvenim vplivanjem; racionalno dokazovanje in celovito ter poglobljeno informiranje ostajajo v ozadju. Ob nadaljnjem dejstvu: dominaciji družbenih elit nad množičnimi mediji ter pomanjkanjem strokovne kompetence za presojanje zapletenih problemov se oblikuje večinsko stališče največkrat kot simplificiran odnos javnosti do nekega problema.

Iz nakazanih opozoril izhaja, da velja motriti podatke, pridobljene z anketiranjem, vedno z določeno rezervo. Pri tem je treba upoštevati vsaj glavne okoliščine, ki determinirajo oblikovanje stališč respondentov. V odgovorih, ki jih dobimo z empiričnim raziskovanjem javnega mnenja, se odražajo le osnovne tendence, ki so objektivizirana posledica subjektivnih stališč posameznih pripadnikov družbe v daljšem obdobju. Kljub odsotnosti t. i. kritične javnosti, ki jo v današnjih razmerah zamenjuje pasivna množična družba, pa ima večinsko razpoloženje znaten vpliv na politične

odločitve. Tega vpliva ni mogoče zanikati tudi pri pravnih odločitvah.

Pravno odločanje je vpeto v prevladujočo družbeno zavest in "družbeno klimo" zlasti v primerih, ko poteka proces institucionalizacije določenih družbenih vrednot. To velja tako za sprejemanje pravnih odločitev v obliki splošnih in abstraktnih kot tudi posamičnih in konkretnih pravnih norm. Ker so sedaj med družbene vrednote nesporno uvrščene tudi človekove pravice, postane pomemben tudi odnos javnosti do teh pravic. To velja še posebej za vse tri "naravne" človekove pravice, od pravice do življenja, prek svobode do lastninske pravice. V tem sklopu kaže preučiti tudi morebitne spremembe v stališčih javnega mnenja, ki so posledica sprememb v družbeni ureditvi. Zaradi spremenjenega koncepta proizvodnih odnosov in razredno-oblastne strukture nekdanjih socialističnih družb naj bi bila spremenjenemu vrednostnemu pogledu javnega mnenja posebej izpostavljena lastninska pravica. Pri tem je odnos do lastnine na eni strani podvržen ponovnemu priznanju in obnavljanju lastninske pravice na proizvodjalnih sredstvih v državah razpadlega socializma, na drugi strani pa je omenjeni odnos pod vplivom tendenc po omejevanju lastninske pravice v državah razvitega kapitalizma. Pod vplivom družbenih sprememb je seveda tudi javno mnenje glede človekove svobode ter varstva njegovega življenja, toda ti vrednoti sta bili vsaj formalno priznavani tudi v socializmu, medtem ko je bila lastninska pravica na proizvodjalnih sredstvih v uradni socialistični ideologiji izrazito anatemizirana.

Lastninska pravica je bila z deklaracijo o pravicah človeka in državljana iz leta 1789, ki pomeni na tem področju začetek moderne dobe, razglašena za "nedotakljivo in sveto"¹². Ustave meščanskih držav so sprva samo povzemale takšno naravnopravno izhodišče, po I. svetovni vojni pa so ob priznavanju lastninske pravice na proizvodjalnih sredstvih začele poudarjati tudi socialno vlogo lastnine. Tako srečamo v modernih ustavah določbe, da lastnina tudi zavezuje¹³, določbe o razlastitvi¹⁴ ipd. Na osnovi takšnih opredelitev se je v teh družbenih okoljih tudi oblikovalo javno mnenje. V svetu socializma pa je bila ustavno razglašena vrednota "socialistična lastnina", ki je nastala iz "... odprave kapitalističnega gospodarskega sistema, zasebne lastnine instrumentov in sredstev proizvodnje ..."¹⁵, oz. družbene lastnine, kjer "... nihče ne more pridobiti lastninske pravice na družbenih sredstvih ..."¹⁶. Kljub različnim ustavnim opredelitvam lastnine pa je bilo javno mnenje konec 80. let prejšnjega stoletja glede učinkov lastninske pravice v številnih evropskih državah z različno ureditvijo dokaj podobno. V teh stališčih se seveda odražata delovanje socialne države v zahodnoevropskih demokracijah in egalitarianski ideološki pristop v socializmu. To ilustrira naslednja razporeditev (v odstotkih¹⁷) opredeljenih stališč do trditve, da mora vlada zmanjšati razlike v dohodkih med bogatimi in revnimi.¹⁸

	Da	Ne
Avstrija	78,0	22,0
Italija	84,1	15,8
Madžarska	82,6	17,3
Velika Britanija	74,6	32,6
Slovenija	72,3	20,7

Ob razpadu socialistične družbenoekonomske in družbenopolitične ureditve je v nekdanjih socialističnih državah institucionalno ponovno vzpostavljena vrednota oz. človekova pravica do lastnine, tudi na proizvodjalnih sredstvih. Ustavno je ponovno "...

zagotovljena pravica do zasebne lastnine ...”¹⁹, pri čemer pa mora biti “... zagotovljena njena gospodarska, socialna in ekološka funkcija”²⁰. Ponovno vzpostavljanje lastninske pravice na proizvodjalnih sredstvih je potekalo v procesih denacionalizacije in privatizacije. O tem so zanimivi pogledi javnega mnenja na ta dogajanja v državah nekdanjega socializma. Na vprašanje, kaj naj bi storili z lastnino podjetij, so bili neposredno po spremembi političnega sistema javnomnenjski odgovori takole odstotkovno razporejeni glede na ponujene modalitete:²¹

	Vrniti prejšnjim lastnikom	Prodati najboljšim kupcem	Razdeliti delavcem	Ohraniti državno lastnino
Bolgarija	21	15	35	30
Češkoslovaška	34	17	27	22
Estonija	34	10	39	18
Madžarska	12	29	28	31
Litva	14	10	57	19
Poljska	17	12	47	24
Romunija	7	19	31	44
Slovenija	20	22	40	18

Prikazani odgovori kažejo na veliko zasidranost socialnega pojmovanja lastninske pravice na proizvodjalnih sredstvih pri večini respondentov. V vseh navedenih državah je več kot polovica populacije mnenja, naj bi lastnino podjetij razdelili delavcem oz. naj bi ostala državna (družbena) last. Za vrnitev podjetij prejšnjim lastnikom se je (razen v Češkoslovaški in Estoniji) odločila manj kot četrtnina respondentov. Pri tem je značilno drugače pojmovana lastninska pravica na zemlji, saj je pri stališču, naj bi zemljo vrnili prejšnjim lastnikom, veliko več respondentov odgovorilo pritrdilno. V odstotkih izraženi odgovori, naj bi zemljo vrnili prejšnjim lastnikom, so po posameznih državah in posebej za Slovenijo naslednji:²²

Bolgarija 45 • Madžarska 19 • Češkoslovaška 42 • Romunija 38 • Litva 26
• Slovenija 66.

Sicer pa v slovenskem javnem mnenju lastninska pravica na splošno ni razumljena niti v hedonističnem niti v eksploatorskem smislu. Večina prebivalcev razume lastninsko pravico kot pogoj za uveljavljanje drugih pravic oz. kot osnovo človekove samostojnosti in svobode. Takšno sodobno pojmovanje lastninske pravice se kaže skozi stališča respondentov v raziskavi slovenskega javnega mnenja na vprašanje: Kaj vam pomeni zasebna lastnina?²³

Sredstvo za izkoriščanje drugih ljudi 10,6 % • Pogoj za varno prihodnost 14,1 % •
Pogoj za samostojno življenje in samostojno oblikovanje svoje prihodnosti 55,1 % •
Sredstvo za brezskrbno in lagodno življenje 4,8 % • Drugo, ne vem 15,4 %.

Vrednotenje lastninske pravice v slovenskem javnem mnenju je torej povezano s človekovo delovno aktivnostjo. Pojmovanje lastninske pravice je bolj posledica osebnih izkušenj respondentov kot ideoloških vsiljevanj z desne ali leve strani. Zrelo opredeljevanje javnega mnenja izhaja iz ustreznega razumevanja države kot socialne in demokratične²⁴ ter lastninske pravice na proizvodjalnih sredstvih v pogojih poznega kapitalizma. V takšnih razmerah zasebna lastnina nima več za posledico grobega

prisvajanja presežne vrednosti za osebno razkošje lastnika, ampak je v funkciji razširjene reprodukcije narodnega gospodarstva.

Med "prirojene" pravice spadata še nedotakljivost človekovega življenja²⁵ in pravica do osebne svobode²⁶. Prva zagotavlja ne le možnost fizičnega preživetja, temveč tudi zahtevo po takšnem načinu življenja, ki je v skladu s človeškim dostojanstvom. Zato pravo varuje človeka pred vsemi protipravnimi posegi, ki so nevarni za življenje in bi jih storila bodisi država bodisi drug posameznik.²⁷

Varstvo osebne svobode zopet pomeni prepoved posegov v človekovo svobodo s strani posameznika ali države. Država pa sme poseči v osebno svobodo, kadar obstaja utemeljen sum, da je posameznik storil kaznivo dejanje oz. potem ko je takšno dejanje ugotovljeno s pravnomočno sodbo. Ob verjetnosti, da je nekdo storil z zakonom vnaprej prepovedano dejanje, pa je pomembno, da mora policija, kot organ izvršne oblasti, odvzem prostosti oz. aretacijo "... za nazaj ratificirati pri sodni oblasti"²⁸.

Ob tem je zanimivo, da je javno mnenje v Sloveniji še bolj odklonilno do posegov policije v osebno svobodo in zasebnost, kot v nekaterih drugih državah. To ugotovitev ilustrira odstotkovna razporeditev odgovorov na vprašanje, ali bi policija smela nadzorovati osebo, ki nima kriminalne kartoteke.²⁹

	Zagotovo sme	Verjetno sme	Verjetno ne sme	Zagotovo ne sme
Avstralija	54,3	24,9	10,0	10,8
Italija	43,4	28,3	14,7	13,6
Nemčija	44,7	38,4	10,0	6,8
Velika Britanija	44,3	29,3	9,9	16,4
ZDA	53,8	28,7	8,3	9,1
Slovenija	24,5	37,3	23,5	14,6

Zato je toliko bolj presenetljiva razporeditev odgovorov na vprašanje, kaj je ob sodni napaki bolje.³⁰

	Obsoditi nedolžno osebo	Izpustiti krivo osebo
Avstralija	77,1	22,9
Italija	82,0	18,0
Nemčija	85,3	14,7
Velika Britanija	76,7	23,3
ZDA	75,2	24,8
Slovenija	84,1	15,8

Ta slika je seveda v nasprotju z reko, da je bolje devet krivih izpustiti, kot enega nedolžnega obsoditi. V luči prikazanih odgovorov in omenjenega reka bo očitno treba vzpostaviti določeno "korespondenco" med splošno in profesionalno pravno kulturo. Na prikazane odgovore verjetno vpliva tudi kriza zaupanja v institucije. Takšno nezaupanje državljanov je zajelo v Sloveniji tudi pravosodne organe in se z leti še povečuje. Po terenski javnomnenjski raziskavi v letu 1998 so respondenti na vprašanje: Kateri od naštetih institucij najbolj zaupate? odgovarjali takole:³¹

Družina 89,0 • Šola 76,1 • Banka Slovenije 59,6 • Predsednik RS 44,0 • Policija

36,8 • Sodišča 33,1 • Vlada RS 25,3 • Državni zbor RS 9,1 • Politične stranke 4,3.

Podobna anketa v začetku leta 2003 pa je dala naslednje rezultate:³²

Predsednik RS 60 • Tolar 58 • Varuh človekovih pravic 50 • Šolstvo 50 • Banka Slovenije 49 • Predsednik Vlade RS 45 • Vojska 44 • Mediji 43 • Zdravstvo 43 • Ustavno sodišče RS 37; Policija 37 • Vlada RS 32 • Sodišča 23 • Cerkev 21 • Politične stranke 14.

Ob izredno visoki stopnji nezaupanja v institucije pa so bile že takoj po osamosvojitvi Slovenije med vrednotami v slovenskem javnem mnenju izredno visoko postavljene človekove pravice. Podobno je sicer tudi v nekaterih drugih državah, vendar v zavesti prebivalcev Slovenije posebej izstopajo človekove pravice kot dobrina, za katero je vredno nekaj žrtvovati. Na vprašanje: Za katere od naštetih stvari je po vašem mnenju vredno tvegati in nekaj tudi žrtvovati? so v odstotkih izražene opredelitve vprašanih (ob več možnih odgovorih) naslednje:³³

	Danska	Italija	Nemčija	Nizozemska	Slovenija
Enakost spolov	23,2	18,5	31,8	27,2	34,6
Zaščita okolja	58,1	57,5	76,9	54,8	66,1
Svetovni mir	57,9	81,6	69,7	54,4	76,0
Antirasizem	29,0	44,0	30,8	36,6	34,8
Obramba države	21,4	24,4	26,8	7,6	60,1
Versko prepričanje	10,7	22,3	17,5	16,2	23,1
Združena Evropa	8,8	22,2	19,1	9,9	47,2
Boj proti revščini	34,7	55,4	43,7	46,8	59,9
Svoboda posameznika	44,2	35,6	37,0	32,3	51,2
Človekove pravice	59,7	62,5	61,7	53,5	73,4
Revolucija	3,6	3,6	6,1	1,8	7,7
Nič od tega	2,7	0,2	2,0	2,7	3,4
Brez odgovora	7,1	0,5	3,8	0,4	-

V vseh državah so človekove pravice med najvišje uvrščenimi vrednotami. V Sloveniji se je pred človekove pravice uvrstil samo svetovni mir, vsi drugi cilji človekovega družbenega delovanja pa so uvrščeni za njimi. Relativno visoko je po stališčih javnega mnenja postavljena tudi posameznikova svoboda.

Človekova svoboda in njegova pravica do "človeka vrednega življenja" sta utemeljeni v človekovem dostojanstvu. To postaja danes vrednotno izhodišče temeljnih pravic ne le v splošnem javnem mnenju, temveč tudi v ustavnosodni praksi.³⁴ V sodobnem pojmovanju se kot vrednota in kot temeljna pravna kategorija vse bolj pojavlja "pravica do posameznikovega svobodnega in nemotenega osebnostnega razvoja"³⁵.

Ta vrednota splošne pravne kulture postaja zavezujoča tudi za zakonodajalca. Ker je vsaj v obcih trendih podrejen javnemu mnenju, danes postavljanje in razčlenjevanje temeljnih pravic ne moreta biti samovoljno dejanje zakonodajnega organa, temveč je zakonodajalec bolj pravni formulator večinsko priznanih vrednot politične javnosti.

Padajoče zaupanje ljudi v politične in pravne institucije izhaja iz neizpolnjenih pričakovanj, ki so se oblikovala v Sloveniji na začetku 90. let prejšnjega

stoletja. Takratni optimizem in vera v pravni sistem sta bila verjetno res preveč idealistično zasnovana, vendar k prikazanemu padanju zaupanja v klasične institucije države prispevata tudi njihovo slabo delo in seveda večji poudarek, ki ga dajejo javna glasila slabostim v njihovem delu.

Tako je npr. splošni vtis javnega mnenja o delu parlamenta oz. državnega zbora pogojevan s predstavo, da je slovenski parlament veliko bolj mesto prepirov in političnostrankarskih nasprotovanj, kot mesto strpnega usklajevanja različnih interesov in iskanja resničnih skupnih nacionalnih interesov. Zato v takem predstavniskem telesu trajajo zakonodajni postopki nepotrebno dolgo, vsebina sprejetih zakonov je rezultat slabih kratkoročnih kompromisov in glasovalnega stroja parlamentarne večine. Če potem še veliko zakonov državni zbor zelo kmalu po sprejemu spreminja in dopolnjuje, ustavno sodišče pa razveljavlja, je razumljivo, da je ugled parlamenta zelo nizek in da je nizko tudi zaupanje javnosti v procese oblikovanja pravnega sistema. Takšno dožemanje zakonodajne dejavnosti v javnem mnenju znižuje občo pravno kulturo ter vnaša v družbena razmerja pravni relativizem, ko je spoštovanje zakonov pogojevano z naključji in pogosto ovirano z nasprotnimi interesi (Bučar, 1998: 102).

V sodstvu so kritični pojavi³⁶ kulminirali v sredini 90. let prejšnjega stoletja, kar je javno mnenje tedaj izrazilo kot padec zaupanja v pravosodne institucije iz tretjinskega na zgolj četrtrinski delež respondentov. Ta trend se nadaljuje v naš čas. Javno mnenje je torej kar natančno odrazilo objektivno dogajanje v sodstvu, saj se je konec 90. let prejšnjega stoletja (po stabilizaciji sodnega sistema) delež anketnih odgovorov, da sodstvu v celoti ali precej zaupajo, spet približal eni tretjini. Prehod iz političnega in lastninskega monizma v politični in lastninski pluralizem je zahteval reformo sodstva, tako v organizacijskem pogledu kot v vrednotnem svetu sodnikov, v njihovi profesionalni pravni kulturi. V pravni sferi se je prevlada javnopravnih prevesila v prevlado civilnopravnih razmerij (Bučar, 1998: 136). To je sprva povzročilo zastoje v obravnavi sodnih primerov, kar se je v ljudskem pravnem občutku zelo hitro pokazalo skozi javnomenjsko ugotovljena stališča o manjši stopnji zaupanja v sodstvo. Zato (enako) hitrejša reševanje sodnih primerov, neodvisnost sodnikov in njihova visoka strokovna kompetentnost hitro dobijo svoj odmev v javnem mnenju in obči pravni kulturi.

Med začetne prvine pravne kulture je namreč mogoče uvrstiti prav "pravico do poštenega sojenja" (the right to a fair trial) saj je pravo neke vrste nadomestilo za nasilno reševanje sporov med ljudmi (Zupančič, 1995: 30). V pravni zavesti so zato bistvena procesna pravila, medtem ko so vnaprejšnja materialna pravila za meritorno reševanje sporov šele drugotnega pomena. Obe vrsti pravil pa služita družbeni vrednoti, ki nastopa v pravni kulturi kot pravna varnost. Potreba po varnosti zahteva obstoj pravnih pravil in iz te primarne potrebe, ki se odraža v ustreznih interesih po redu v družbenih odnosih, se rojevajo pravne norme.

Ta splošni interes, ki zahteva neko stabilnost in predvidljivost pri družbenem delovanju posameznikov in njihovih organizacij, je večkrat zamegljen z različnimi parcialnimi interesi družbenih slojev in skupin. Zato sta tudi razumevanje in dožemanje pravnih norm v zavesti različnih slojev družbe različna, kar ima za posledico segmentiranost pravne kulture. Z zmanjševanjem razlik med sloji in zlasti z zmanjševanjem razrednosti v moderni globalni družbi, ob povečevanju in prevladi srednjega sloja, prihaja do zmanjševanja omenjene segmentiranosti pravne kulture. Po tej poti teče oblikovanje skupnih elementov, vrednot, pravnih načel in ciljev, ki so sprejemljivi za znatno družbeno večino.

V idealnem modelu bi tudi javno mnenje nastajalo na osnovi razpravljanja in razmišljanja, tako da bi se ob preverjenih informacijah oblikovalo v "... skupen način mišljenja, korporativni duh neke skupine ali združbe ..." (Toennies, 1998: 62). Tedaj bi zakonodaja nastajala kot odraz občje volje, ki bi jo izražalo javno mnenje.³⁷ To bi zajemalo tudi vsoto oz. presek ljudskih občutkov za pravičnost, formuliranih v pravnih standardih ter zakonodaji (Novak, 2000: 85).

V dejanskem poteku družbenega življenja pa je v sodobnosti javno mnenje, kot determinanta zakonodaje, pod vplivom javnih glasil oz. t. i. množičnih medijev; konec XIX. in v prvi polovici XX. stoletja je prednjačil tisk, kasneje radio in televizija.

Mediji prek svojega poročanja in komentiranja rangirajo družbene dogodke po pomenu in s tem določajo teme, obseg ter usmeritve javnega razpravljanja. Tako so dogajanja, ki so deležna večje pozornosti medijev, pomembnejša tudi v očeh državljanov (Splichal, 1997: 336). Medijske vsebine potem učinkujejo na stališča in ravnanja družbene večine v sodobnih družbah. Zato politične stranke in interesne skupine ustanavljajo svoja javna glasila ali pa svoje interese uveljavljajo prek že obstoječih medijev. Pri tem sploh ni več tako pomembno, ali mediji objektivno odražajo družbena stanja in potek družbenih procesov ali pa bolj subjektivno in interesno pristransko ter selektivno prikazujejo razmere na ekonomskem, socialnem, političnem, kulturnem in tudi pravnem segmentu globalne družbe. Pogosto se dogaja, da mediji dajejo večjo težo nekaterim pojavom, ki objektivno sploh nimajo takšnega pomena.³⁸

Dejanska praksa se tako pri vsebini sporočil množičnih medijev kot pri zakonodajni dejavnosti bolj ali manj odmika od idealnih predstav o pravu in zakonodaji. Te predstave povezujejo pravne pojave s socialno voljo oz. z javnim mnenjem. Naziranja, naj bi javno mnenje določalo cilje jasne zakonodaje, usmerjene v doseganje občje blaginje,³⁹ se ne morejo izogniti kritičnemu oporekanju. Močna vez med zakonodajno dejavnostjo in javnim mnenjem je nesporno izpričana, vendar ob upoštevanju svojškega prepletanja zelenih ciljev z dejanskimi razmerji v gospodarstvu in politiki. In potem so v tradicionalni družbi "omejevalci" postavodajalca še običaji ter religija, v moderni družbi pa javno mnenje.

Poleg vplivanja množičnih medijev na odločevalce v procesih sprejemanja zakonskih norm je znaten tudi vpliv javnih glasil na konformno ravnanje državljanov in na njihova stališča o stanju ter o premikih na področju spoštovanja človekovih pravic, zakonitosti in pravne države. Večja sproščenost na področju medijev je vplivala na vedno večjo kritičnost prebivalcev Slovenije do pravnega sistema. Tako se je strinjanje s trditvijo, da se je treba zakonom vedno dosledno pokoravati, iz dvotretjinskega deleža pritrdilnih odgovorov v 70. letih znižal v 80. na polovico, da bi se ob koncu 90. zmanjšal že na eno tretjino (Igličar, 1997: 174). To ilustrira naslednja preglednica:

Zakone je treba ubogati brez izjeme 29,4 % • V izjemnih primerih je treba poslušati svojo vest 58,9 % • Ne vem 11,7 %.

Podobno "uporništvo" oz. nekonformizem izraža tudi, z javnomenjsko raziskavo ugotovljeno, predvidevano ravnanje respondentov ob konfliktu med religioznimi in pravnimi normami, kadar se pojavi neskladnost med normativnima sistemoma. Odstotkovna razporeditev odgovorov na vprašanje: Zamislite, si, da bi bil sprejet zakon, ki bi bil v nasprotju z vašimi verskimi načeli, ali bi vi ...? je bila v letu 1998 naslednja

(Toš, 1999: 837):

Zanesljivo spoštovali zakon 8 • Verjetno spoštovali zakon 20,1 • Verjetno spoštovali verska načela 16,8 • Zanesljivo spoštovali verska načela 12,5 • Nimam verskih načel 29,5 • Ne vem 13,1.

Podobno kritično razpoloženje javnega mnenja izhaja tudi iz odgovorov respondentov v raziskavah slovenskega javnega mnenja v letih 1997 in 1998 (Toš, 1999: 782, 852). Na vprašanje: *Če primerjate življenje pri nas z razmerami pred približno petimi leti ..., ali so po vaši sodbi razmere, glede na našete stvari, danes boljše, približno enake ali slabše? je odstotkovni delež odgovorov naslednji:*

	Bolje in dosti bolje	Približno enako	Slabše in dosti slabše	Ne vem
Zakonitost				
1997	14,9	35,1	34,5	15,5
1998	11,6	37,4	36,7	14,2
Spoštovanje človekovih pravic				
1997	34,7	29,5	30,1	5,9
1998	28,1	33,9	32,8	5,2

V letu 1999 pa so odgovori na vprašanje: *V kolikšni meri so v Sloveniji spoštovane človekove pravice? naslednji:*⁴⁰

Zelo spoštovane 2,8 % • Dokaj spoštovane 43,0 % • Ne preveč spoštovane 43,2% • Sploh niso spoštovane 7,7% • Brez odgovora 3,4%.

Zaskrbljuje padanje deleža odgovorov, da je na navedenih področjih bolje, ter naraščanje deleža odgovorov, da je tako v sferi zakonitosti kot pri spoštovanju človekovih pravic sedaj slabše kot pred petimi leti. Takšen javnomenjski pogled na navedene sestavine pravnih procesov gotovo ne pripomore k izboljševanju pravne kulture v globalni družbi. Splošni občutki ljudi, da je v družbi vedno manj zakonitosti in da so vedno slabše spoštovane človekove pravice, vplivajo na nizko stopnjo pravne zavesti. Na pravno zavest vplivajo: intuicija kot iracionalni element človekove duševnosti, pravni občutki, zlasti kot notranji občutek naravnega reda ter pravičnosti (Novak, 1999: 84), osebne življenjske izkušnje, sporočila drugih ljudi, sporočila javnih glasil ter splošno dožemanje demokracije. Na osnovi vseh teh izvorov poteka usmerjanje človekovega družbenega delovanja.

Človekovo javno delovanje se odraža še v zadovoljstvu z demokracijo. To je bilo javnomnenjsko v začetku leta 2003 izraženo takole:⁴¹

Zadovoljni z demokracijo 43 % • Nezadovoljni z demokracijo 48 % • Brez odgovora 10 %.

Poleg tega velja v okviru javnega mnenja tudi za pravno kulturo, da je lahko na zelenem nivoju le ob zagotovljeni svobodi govora in možnosti javnega razpravljanja. Ob slabi seznanjenosti ljudi s pravnimi pojavi ter ob njihovem nezanimanju za javne zadeve tudi ni mogoče računati na visoko stopnjo obče pravne kulture v dejanskem družbenem delovanju posameznikov in njihovih organizacij.

Če za slovensko globalno družbo navedenima omejujočima dejavnikoma dodamo še v bližnji preteklosti navzoč politični monizem, ki je omejeval svobodo govora,

političnega združevanja in javnega razpravljanja, ni mogoče pričakovati hitrega vzpona pravne zavesti oz. pravne kulture. Vsebinsko dograjevanje pravne kulture je dolgotrajen proces; zahteva obstoj razvite javnosti, ki presega pasivno množično družbo, ter svobodo govora in razpravljanja, ki privede do kritičnega javnega mnenja. To javno mnenje se potem pojavi še kot sredstvo neformalne socialne kontrole in v svoji pravni komponenti kot usmerjevalec pravotvorne dejavnosti ter kot sestavina pravne kulture.

3. Vrednote in pravice ob "evropeizaciji" Slovenije

Pojmovanje in vrednotenje pravic v slovenskem javnem mnenju se odraža v prevladujočem vrednotnem sistemu globalne družbe. Gledano primerjalno z izbranimi državami je v Sloveniji pravni sistem med vrednotami zavzel relativno nizko mesto, saj je šele na predzadnjem mestu (Kaase, Newton, Toš, 1995: 239):

Nemčija 65 % • Nizozemska 63 % • Francija 58 % • Švedska 56 %
 • Slovenija 50 % • Italija 32 %.

Trende v smeri povečevanja pomena človekovih pravic in temeljnih svoboščin je mogoče zaznati tudi iz javnomnenjsko izraženih pričakovanj o pravni varnosti ob vključevanju Slovenije v evropske integracije. Tako so na vprašanje, ali bi se razmere na področju pravne varnosti in zaščite pravic posameznika izboljšale ali poslabšale, če bi Slovenija postala članica Evropske unije, respondenti v letu 1997 odstotkovno odgovarjali takole (Toš, 1999: 723):

Dosti slabše 1,31 • Slabše 8,2 • Enako 33,2 • Bolje 38,1 • Dosti bolje 4,5 • Ne vem 14,6.

Približevanje Slovenije Evropski uniji vzbuja upanje, da se bo s temi procesi izboljšalo varstvo človekovih pravic, saj ima takšno vsebino prek 40 % odgovorov, medtem ko je tistih, ki mislijo, da bo z vključitvijo Slovenije v Evropsko unijo poslabšano varstvo človekovih pravic, manj kot 10 %.

Zaupanje v evropske institucije ter pričakovanja sprememb na bolje se kažejo tudi skozi primerjavo vprašanj o področjih, kjer bo po pričakovanjih respondentov bolje oz. slabše po polnopravni vključitvi Slovenije v Evropsko unijo (Toš, 1999: 724, 725):

	Bolje	Slabše
Standard	9,0 %	2,0 %
Kmetijstvo	0,2 %	1,6 %
Prosti čas	0,1 %	1,3 %
Pravna varnost	0,6 %	0,0 %

Anketiranci torej odgovarjajo, da bo nadaljnje evropsko povezovanje prineslo Sloveniji prednosti na področju pravne varnosti, saj ni bil nihče mnenja, da bo pravna varnost z vključitvijo Slovenije v Evropsko unijo slabša. Visoko vrednotenje pravnega sistema v evropskem prostoru bo pozitivno vplivalo na slovenske politične in pravne institucije ter na javno mnenje oz. družbeno zavest o eksistenčnem pomenu prava za življenje posameznika in njegovih organizacij. To je obljubljeno že v preambuli pridružitvenega sporazuma, ki (med drugim) poudarja vladavino prava in spoštovanje človekovih pravic⁴².

Pričakovano zviševanje pravnih standardov pa je bilo utemeljeno že s slovenskim članstvom v Svetu Evrope, saj statut te organizacije določa, da države članice

“sprejemajo vsa načela pravne države” tako, da sprejmejo zavezo, “da bodo vse osebe, nad katerimi imajo pristojnost, uživale človekove pravice in temeljne svoboščine” (3. čl.). Za uresničitev te zaveze so se članice Sveta Evrope odrekle tradicionalnemu pojmovanju suverenosti, po katerem je vse, kar država stori svojim državljanom, v njeni izključni pristojnosti. V nasprotju s takšnim gledanjem so namreč države članice Sveta Evrope s pristopom h Konvenciji o varstvu človekovih pravic pristale na ureditev, po kateri imajo posamezniki določene pravice tudi po mednarodnem pravu (Ryssdal, 1999: 66), saj je Evropska konvencija o varstvu človekovih pravic le-te iz deklaratornega, zgolj moralno zavezujočega dokumenta⁴³ spremenila v pogodbo kot pravno zavezujoč akt ter vzpostavila mednarodni mehanizem za njegovo udejanjanje v stvarnih družbenih odnosih. Pravica do pritožbe na Evropsko sodišče za človekove pravice je namreč konkretno sredstvo za uresničevanje zapisanih pravic oz. za prenos “law in books” v “law in life”.

V teh procesih se gradijo evropski standardi človekovih pravic neodvisno od konceptov v posameznih nacionalnih pravnih sistemih, ob razvojni razlagi določil Konvencije ter hkratnem dopuščanju manevrskega prostora za presojo nekaterih elastičnih kategorij, kot npr. “takojsna privedba pred sodišče” ali “pravica do uživanja premoženja” itd. (Ryssdall 1999: 72). Na ta način oblikovana praksa Evropskega sodišča za človekove pravice pa potem vpliva na judikaturu in zakonodajo držav članic Sveta Evrope, kar spontano vodi do harmonizacije prava človekovih pravic.

V tem pravu je doseženo ravnotežje med liberalističnim konceptom individualnih interesov in neomejenih človekovih pravic ter utopljenostjo teh pravic v poudarjenih skupnih interesih in vrednotah kolektiva. Ob poudarku, da so pravice posameznika omejene z enakimi pravicami drugih in z določenimi družbenimi danostmi, je vendarle osnovni namen človekovih pravic varstvo posameznika. Ob prekrivanju pravic oz. ob konfliktih med njimi pa sta potrebna vrednotenje in tehtanje pomena pravic različnih pravnih subjektov. Seveda mora biti za uveljavljanje takšnega koncepta pravic posameznik svoboden subjekt svojega ravnanja (Šturm 1999: 52).

Človekove pravice postajajo tudi vse bolj kriterij uspešnosti t. i. tranzicijskih procesov. Prehod Slovenije iz političnega monizma in družbenoplanskega gospodarstva v politični pluralizem in tržno gospodarstvo nujno spremlja celovito spoštovanje človekovih pravic in temeljnih svoboščin, ki tvorijo bistveno vsebino pravne države. V teh procesih imajo pomembno spremljajočo vlogo elementi državljske zavesti, homogenost oz. stratificiranost družbe in razvitost civilne družbe z njeno kritično javnostjo.

Stanje državljske zavesti v slovenskem geopolitičnem prostoru še zdaleč ni zadovoljivo. Na simbolni ravni je mogoče zaznati vse premajhno vrednotenje lastne državnosti, kar se izraža skozi neizobešanje državnih zastav ob pomembnih obletnicah iz nacionalne zgodovine, odsotnosti ponotranjenja (internalizacije) državnih praznikov z nedorečenostjo proslav ob teh dogodkih, odsotnosti predmetov o ustavni ureditvi in človekovih pravicah v srednješolskih oz. gimnazijskih programih itd. Večini Slovencev se še ni utrdila v zavesti zaznava o velikem pomenu pridobljene državnosti, ki je v primerjavi z nastankom klasičnih evropskih nacionalnih držav v Sloveniji nastala s 150-letno zamudo. Odnos slovenskega javnega mnenja do države je bil v XX. stoletju pod vtisom marksistične ideologije o odmiranju države bolj v smislu “kislega grozdja” (saj je država nekaj slabega, zato je vseeno, če je nimamo) in se je šele v zadnjem desetletju prejšnjega stoletja pričel zelo počasi obračati v drugačno, pozitivno smer. To je seveda

prekratek čas, da bi se ideja o pomenu državnosti zasedla v javnem mnenju in zavesti posameznikov. Objektivni integracijski družbeni procesi pa istočasno že zahtevajo prenašanje izvajanja državne suverenosti iz nacionalne države v naddržavne (evropske) politične tvorbe.

Državljska zavest se v Sloveniji manifestira bolj v podobi domovinske zavesti in velike navezanosti Slovencev na življenje v Sloveniji, saj je večina respondentov v javnomnenjski anketi na vprašanje, v kateri deželi bi želeli živeti, izbrala Slovenijo (Toš, 1999: 852):

Zanesljivo bi izbral Slovenijo 61,2 % • Verjetno bi izbral Slovenijo 28,0 % • Verjetno ne bi izbral Slovenije 5,5 % • Zanesljivo ne bi izbral Slovenije 3,0 % • Ne vem 2,3 %

Ob močno izraženih domovinskih občutkih je mogoče gojiti tudi zavest o pripadnosti evropskemu kulturnemu in političnemu krogu. Zelo pomemben vzpodbujevalni dejavnik v tej smeri je prav celoten sistem notranjdržavnega in evropskega varstva človekovih pravic.

Omenjeni tranzicijski procesi v Sloveniji naj bi vodili v razvito postindustrijsko družbo, čeprav seveda ves čas obstaja nevarnost za premoženjsko razslojenost v podobi piramide, ki je bila značilna za klasični kapitalizem. Rzslojevanje v takšno smer, ki ne pomeni ugodnega družbenega okolja za uveljavljanje človekovih pravic, lahko preprečuje delovanje socialne države, ki jo slovenska ustava povezuje tudi s pravno državo (2. člen Ustave RS).

Človekove pravice so poleg pluralizma in razvite javnosti bistvena sestavina civilne družbe, njene pravnosti oz. zakonitosti. Ob razviti civilni družbi so njene organizacije in skupnosti družbeno zagotovilo za visoko vrednotenje človekovih pravic. Njihova preddržavna narava še posebej korespondira z evropskimi integracijskimi procesi, kjer potekata proces zmanjševanja pomena nacionalnih držav ter proces povečevanja pomena samoupravnih lokalnih skupnosti in gospodarskih nadnacionalnih združenj. Če država človekove pravice "najde" v civilni družbi in jih je dolžna le zavarovati, potem je Svet Evrope s Konvencijo o varstvu človekovih pravic in temeljnih svoboščin zelo primerna naddržavna organizacija, ki omogoča uveljavljanje teh pravic v praksi, tudi proti državi in njenim razumevanjem pravic. Članstvo Slovenije v Svetu Evrope, po mojem mnenju pa tudi njeno vključevanje v Evropsko unijo zato vodita v boljše varovanje človekovih pravic.⁴⁴

Literatura • R. Alexy: Die Institutionalisierung der Menschenrechte in demokratischen Verfassungstaat, Philosophie der Menschenrechte, Herausgeben von Goseopath und Lohmann, Suhrkamp, Frankfurt am Main, 1998, str. 244-91. • L. Bavcon: Kratek oris prava človekovih pravic kot nove pravne discipline, Javnost, vol. 1, 1-2, Ljubljana, 1994. • F. Bučar: Demokracija in kriza naših ustavnih institucij, Nova revija, Ljubljana, 1998. • D. Grasmann: Uvod v velike sodobne pravne sisteme, CZ, Ljubljana, 1999. • D. Gonnien: Short Guide to the European Convention on Human rights, Council of Europe publishing, Strasbourg, 1998. • A. Grizold, L. Jelušič: Nacionalna varnost Slovenije, Slovenski izziv, FDV, Ljubljana, 1992. • A. Igličar: Teme iz sociologije prava, Uradni list, Ljubljana, 1997. • M. Kaase, N. Kenneth, N. Toš: Zaupanje v vlado, Zaupanje Slovencev v demokratični sistem, Liberalna akademija in FDV, Ljubljana, 1999. • A. Kaufmann: Uvod v filozofijo prava, Pravna obzorja, CZ, Ljubljana, 1994. • W. Lippmann: Javno mnenje, FDV, Ljubljana, 1999. • N. Luhmann: Soziale Systeme, Suhrkamp, Frankfurt am Main, 1999. • N. Matteucci: Novoveška država, FDV, Ljubljana, 1999. • W. Mills: Elita oblasti, DZS, Ljubljana, 1965. • N.

Moussis: Evropska unija, European Study Service, Ljubljana, 1999. • M. Novak: Občutek za pravičnost, *Pravnik* 55 (117), 2000/1-3, str. 77-93. • M. Pavčnik: Pravni pomen temeljnih pravic, *Posvet ob 50-letnici Splošne deklaracije OZN o človekovih pravicah*, SAZU, Ljubljana, 1999. • M. Pavčnik: Prispevek k razlagi temeljnih pravic, *Podjetje in delo*, št. 5-6, Ljubljana, 1994. • G. Radbruch: Filozofija prava, *Pravna fakulteta in CZ*, Ljubljana, 2001. • V. Rus: Lastninski in blaginjski sindrom pri Slovencih, *Slovenski izziv*, FDV, Ljubljana, 1994. • R. Ryssdal: Evropsko sodišče za človekove pravice: Mehanizem pred in po uveljavitvi Protokola št. 11, *Dignitas* št. 1, Ljubljana, 1999, str. 66-85. • J. Rousseau: Družbena pogodba, CZ, Ljubljana, 1969. • B. Sajovic: O pravni naravi osebnostnih pravic, *Podjetje in delo*, št. 5-6, Ljubljana, 1994. • E. Schweb: *Human Rights*, *International Encyclopedia of the Social Sciences*, vol. 6, The Macmillan company & Free Press, 1994, str. 540-4. • S. Splichal: Javno mnenje, FDV, Ljubljana, 1997. • S. Splichal: Pomlad javnosti, *Javnost*, vol. 1, št. 1-2, Ljubljana, 1994. • A. Šelih: Nedotakljivost človekovega življenja, *Nova ustavna ureditev*, PF, Ljubljana, 1992. • L. Šturm: Svobodna demokratična družba, *Dignitas*, št. 1, Ljubljana, 1999, str. 52-9. • A. Teršek: Sedmič - v središču življenje, dostojanstvo in svoboda izražanja, *Dignitas*, št. 7-8, Ljubljana, 2000. • A. Teršek: Primerjava pravnih ureditev abortusa ..., *Dignitas*, št. 10, Ljubljana 2001 • A. Teršek: Svoboda izražanja in pravice javnih uslužbencev: Primer Lešnik, *Pravna praksa*, št. 25/2003 • A. Teršek: Med Strasbourgom in Ljubljano, *Pravna praksa*, št. 6-7/2003. • F. Toennies: Kritika javnega mnenja, FDV, Ljubljana, 1998. • N. Toš: Vrednote v prehodu, II, *Slovensko javno mnenje*, FDV, Ljubljana, 1999. • N. Toš, I. Bernik: *Demokracija v Sloveniji*, FDV, Ljubljana, 2002. • F. Vreg: Javno mnenje in samoupravna demokracija, Maribor, 1980. • B. M. Zupančič: Varstvo osebne svobode, *Nova ustavna ureditev*, PF, Ljubljana, 1992. • B. M. Zupančič: Prvine pravne kulture, FDV, Ljubljana, 1995. • B. M. Zupančič: Ob 50. obletnici - Evropska konvencija o varstvu človekovih pravic in temeljnih svoboščin (posebna publikacija), *Delo*, Ljubljana, 2000.

1 Prim. A. Teršek: *Podoba iustitiae*, ali: človekove pravice kot vrednostno merilo zakonite pravičnosti, *Dignitas*, št. 1, Ljubljana, 1999. **2** O teoriji legitimnosti in človekovih pravicah kot osrednji sestavini legitimnosti političnega in pravnega sistema gl. A. Teršek: *Javnost in svoboda izražanja kot sestavini demokratične legitimnosti*, magistrska naloga, Ljubljana, 2002. **3** S tem v zvezi predvsem Radbruch, 2001. **4** Hkrati pa se je potrebno zavedati, da ESČP postavlja (zgolj) minimalne kriterije evropskega varstva človekovih pravic (Teršek, 2003: 45). **5** V zvezi z nekaterimi najaktualnejšimi problemi ESČP in vprašanjem njegove reforme gl. npr. C. Ribičič: *Zakaj podpiram reformiranje ESČP?*, *Pravna praksa*, št. 12, 2003. **6** Kaufmann, 1994, str. 260. **7** Komisija za človekove pravice; Evropsko sodišče za človekove pravice; Komisija OZN za človekove pravice; Mednarodni pakt o državljanskih in političnih pravicah; Mednarodni pakt o ekonomskih, socialnih in kulturnih pravicah; Evropska konvencija o človekovih pravicah. **8** Bavcon, 1994, str. 110. **9** Bavcon, 1994, str. 105. **10** Vreg, 1980, str. 22. **11** Splichal, 1994, str. 18. **12** Deklaracija o pravicah človeka in državljanja, 1987, čl. 17. **13** Temeljni zakon Zveze republike Nemčije, čl. 14. **14** Ustava Republike Italije, čl. 43. **15** Ustava ZSSR, 1936. **16** Ustava SFRJ, 1974. **17** Iz prikazanih podatkov so že izločeni tisti respondenti, ki se niso opredelili (brez odgovora), tako da so odstotki ustrezno zmanjšani. **18** Rus, 1992, str. 53. **19** Ustava RS, 1991, čl. 33. **20** Ustava RS, 1991, čl. 67. **21** Rus, 1992, str. 56. **22** Rus, 1992, str. 56. **23** Slovensko javno mnenje, 91/1, FDV, IDV. **24** Ustava RS, 1991, čl. 3. **25** Ustava RS, 1991, čl. 17. **26** Ustava RS, 1991, čl. 19. **27** Šelih, 1992, str. 52. **28** Zupančič, 1992, str. 24. **29** Odstotki so zmanjšani za delež tistih, ki na vprašanje niso odgovorili; Slovenski izziv, FDV, Ljubljana 1992; N. Toš: *Demokratizacija v Vzhodni Evropi*, str. 172. **30** Odstotki so zmanjšani za delež tistih, ki na vprašanje niso odgovorili; N. Toš, *ibid.* **31** SJM, 1998. **32** FDV, *Politbarometer*, januar 2003. **33** Grizold, Jelušič, 1992, str. 215. **34** Pavčnik, 1994, str. 493. **35** Sajovic, 1994, str. 31. **36** Reforma sodstva in s tem veliko povečanje zaostankov. Zaostanki na sodiščih v RS so bili: leta 1994 ... 317.000 primerov, 1995 ... 384.000, 1997 ... 446.500, 1998 ... 577.008, 2001 ... 514.000 in leta 2002 ... 567.839 primerov. **37** "Javno mnenje je duhovni izraz iste občje volje, ki se razodeva tudi v konvenciji in zakonodaji." (Toennies, 1998: 62) Javno mnenje kot celota mnenj, ki jih prinašajo sredstva javnega obveščanja in imajo pomembne družbene posledice, ali javno mnenje kot komunikacijske razmere v določeni družbi oz. na določenem družbenem področju (N. Toš v *Enciklopediji Slovenije*). **38** Tako je npr. pred časom pisanje slovenskih javnih glasilov o tem, da vrhovno sodišče ni imelo svojega predsednika, vplivalo na splošni občutek ljudi, da je to glavni problem slovenskega sodstva, čeprav glede na pristojnosti predsednika sodišča dejansko še zdaleč ni odražalo resničnih problemov. **39** "Pravo dobi svojo izrecno družbeno upodobitev s socialno voljo ter je, ko se izraža v državi, pojmovano kot smotno usmerjena in cilja zavedajoča se zakonodaja, to je zakonodaja, ki se ravna po določenem vnaprej predstavljenem in vnaprej zasnovanem načrtu vzajemnih socialnih odnosov ter zatorej določa vedenje človeka do človeka in razmerje ljudi do stvari na splošno in za

posebne primere, ki torej v okviru razmerja zakonodajnih dejavnikov - pa naj gre zanje v celoti ali za njihove dele - do posameznikov in skupin opredeljuje osebno pravo, stvarno pravo in - kot najznačilnejšo pojavo - obligacijsko pravo tako, kot se zdi zakonodajalcu potrebno ali pa vsaj spodbudno za največjo in kolikor mogoče trajno blaginjo vseh." (Toennies, 1922, 1998: 60) **40** Slovensko javno mnenje 1999, FDV, Ljubljana, v Toš-Bernik: Demokracija v Sloveniji, Ljubljana 2002. **41** CJMMK, Politbarometer, januar 2003. **42** Evropski sporazum o pridružitvi med Republiko Slovenijo na eni strani in Evropsko skupnostjo in državami članicami, ki delujejo v okviru Evropske unije, na drugi strani: "Ob spoznanju, da je bil v Sloveniji vzpostavljen nov politični red, ki spoštuje vladavino prava in človekove pravice, vključno s pravicami pripadnikov manjšin, in temelji na večstrankarskem sistemu s svobodnimi in demokratičnimi volitvami." **43** Univerzalna deklaracija človekovih pravic, OZN, 10. dec. 1948. **44** O tem, da naj sedanje in prihodnje članice EU, tudi v okviru evropske konvencije, posebno pozornost namenijo ohranjanju in razvijanju že dosežene stopnje evropskega varstva človekovih pravic, so v člankih pisali predvsem dr. Ribičič, mag. Teršek in mag. Toškan.
